

ОСОБЛИВОСТІ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ РІВНЕВОЇ ПОБУДОВИ РУХІВ М. О. БЕРНШТЕЙНА

Л. С. Роговик, м. Київ

На основі теоретичного аналізу змісту, структури та функцій невербальної комунікації досліджується її соціальна сутність згідно з основними положеннями теорії М. О. Бернштейна про рівневу організацію побудови рухів. Простежується динаміка природи, характеру та функцій тілесних аспектів комунікації: від рівня тонічного і локомоційного прилаштування, тактильної взаємодії, наслідування до рольової і смислової міжособової взаємодії в тілесному просторі

Ключові слова: невербальна комунікація, тілесний простір, ієрархія рухів, динаміка невербальної комунікації.

На основе теоретического анализа содержания, структуры и функций невербальной коммуникации исследуется ее социальная сущность в соответствии с основными положениями теории Н. А. Бернштейна об уровневой организации построения движений. Прослеживается динамика природы, характера и функций телесных аспектов коммуникации: от уровня тонического и локомоторного приспособления, тактильного взаимодействия, подражания ролевому и смысловому межличностному взаимодействию в телесном пространстве.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, телесное пространство, иерархия движений, динамика невербальной коммуникации.

Based on the theoretical analysis of content, structure and functions of non-verbal communication we study its social nature in accordance with the theory of level motion structuring by Bernstein M.O. The paper describes the dynamics of nature, character and functions of body communication aspects: from the level of tonic and locomotive adjusting, tactile interaction, mimicking to role and semantic interpersonal interaction in body space.

Key words: non-verbal communication, body space, hierarchy of motions, dynamics of non-verbal communication.

Проблема. З кінця 60-х років ХХ ст. у дослідженні комунікації постає новий напрям, який базується на твердженні, що прагматичні дані – це не тільки слова в поєднанні і значенні, а й невербальні компоненти, що їх супроводжують. У психології вони класифікуються як “мова тіла” людини, змістом якої є синтаксичні і семантичні характеристики рухів, міміки і жестів. Той інтерес, який ми спостерігаємо сьогодні до невербальної комунікації, особливо в діагностиці і психотерапії – це реакція на підходи до вивчення людини, які тривалий час не враховували афективно-емоційні феномени [1].

В історії психології неодноразово звертали увагу на взаємозв'язок вербальної і невербальної форм комунікації в процесі формування абстрактно-логічних та символічних форм мислення, яке супроводжується мовленнєвим розвитком (Г. Х. Мілл, Л. С. Виготський, Ж. Піаже, Д. Брунер та ін.) [2]. Так, Г. Х. Мілл з позицій символічної взаємодії теоретично обґрунтував процес формування мислення і Я людини, що починається з “комунікації за допомогою жестів” і згодом трансформується у вербальну взаємодію з подальшим переходом до символічного мислення. Аналогічно Л. С. Виготський у своїй видатній теорії історико-культурного розвитку підкреслював роль бесіди у формуванні вищих психічних процесів, у якій людина використовує різні інструменти взаємодії відповідно до етапів еволюційного розвитку. Останнім часом ідею Виготського сприйняли психологи, які працюють у сфері культури й творчості, провівши дослідження ролі “артефактів” у когнітивній діяльності людини.

Ж. Піаже, описуючи когнітивний розвиток дитини, продемонстрував, що розумові здібності розвиваються через прогресивну координацію конкретних, а згодом і абстрактних дій у середовищі. На його думку, основою більш складних форм мислення, наприклад логіко-формального, стають ті ранні невербальні дії, які здійснює дитина, починаючи з перших тижнів свого життя. Реакції, які можна спостерігати на ранніх етапах розвитку, представлені складними формами невербальної взаємодії, з якими дитина експериментує через пристосувальні зміни перцептивно-моторних контактів із середовищем.

Дослідження останніх десятиліть показують, що середовище, в якому розвивається наша когнітивна компетенція, характеризується специфічною організацією невербальних компонентів, за допомогою яких людина взаємодіє з продуктом своєї діяльності, підвищуючи чи знижуючи її продуктивність. Із цього погляду цікавою видається гіпотеза Д. Брунера про комунікативний формат як спосіб пояснення динамічних аспектів поведінки в процесі взаємодії матері і дитини на перших етапах лігнівстичного розвитку [1].

Сьогодні дослідників найбільше цікавлять такі проблеми комунікації: вираження емоцій у міміці обличчя, погляду в зоровій взаємодії [3]; нелінгвістичні компоненти мови [1; 4]; функції жестів і тіла в просторі взаємодії [5]; значення невербальної комунікації в навчанні і вихованні [2]; психотерапевтична і тілесна взаємодія з клієнтами в консультуванні та груповій роботі [6; 7].

Однак проблему взаємозв'язку вербальної і невербальної комунікації розглядають здебільшого в практичній площині. Така ситуація зумовила проведення численних досліджень, а в результаті – появу тенденції до нехтування зв'язками між аспектами міжособової комуні-

кації і соціальної динаміки. Певною мірою це впливає на поширення великих обсягів інформації, яка не має теоретичного обґрунтування, а тому її важко перевірити на істинність. Потрібні дослідження, які дали б змогу провести комплексний аналіз великої кількості напрацьованих моделей у практиці невербальної комунікації [1; 6].

Вагомим у контексті нашого дослідження є визначення *комунікації як взаємодії двох людей, спрямованої на узгодження та об'єднання зусиль з метою налагодження відносин і досягнення спільного результату*. Засобами процесу комунікації є різні знакові системи, перш за все мова, а також жести, міміка, пантоміміка. Контакт між людьми в процесі комунікації відбувається в єдиному просторі дії, насиченому тілесними контактами учасників, з яких саме і починається особистісна взаємодія. Як найважливіший механізм невербальної комунікації постає внутрішня психічна активність суб'єктів на різних рівнях побудови рухів у межах тілесного простору [1; 6–8].

Мета статті: виділення рівнів комунікації та аналіз конгруентності ієрархії побудови рухів у тілесному просторі та інтенціональності комунікативної взаємодії учасників психотерапевтичної групи.

Завдання дослідження: 1) теоретичний аналіз змісту і структури невербальної комунікації; 2) виділення рівнів інтенцій комунікації згідно з ієрархією побудови рухів у тілесному просторі; 3) розроблення принципів рівневої будови комунікації.

Методологічну базу програми складають теорія рівневої побудови рухів М. О. Бернштейна і тілесно орієнтована психотерапія [7–10].

Нами було висунуто *припущення*: ієрархія побудови рухів в індивідуальному тілесному просторі особистості відповідає соціальним ситуаціям і відчуттям, що виникають у результаті реакції на ті чи інші ситуації. Міжособову взаємодію можна розглядати на різних рівнях спілкування, які постають у вигляді алгоритму внутрішньої психічної активності, що виражається в психомоторних діях. Такий аналіз можна здійснити в межах тілесно орієнтованої методології на основі теорії рівневої побудови рухів М. О. Бернштейна за допомогою методу танцювально-психомоторного тренінгу.

Вербальна і невербальна комунікація – це дві сторони одного й того ж самого процесу, і саме така позиція вимагає цілісного підходу до теоретичного аналізу, який передбачає взаємозалежність між її різними аспектами і нерозривний зв'язок між невербальною і вербальною складовими. Останнім часом зусиллями психологів-практиків було подолано модель людини раціональної, в якій не враховувались афектив-

но-емоційний вимір і багатоканальність комунікації, надмірно перебільшувалася роль мови як єдиного способу міжособового обміну [1].

Особлива увага до мови тіла виникла також із появою нових методів, які полегшили збір даних та аналіз аспектів невербальної поведінки. Сучасні методи дали поштовх до розвитку досліджень у природних і лабораторних умовах. Завдяки дослідженням етології, антропології, лінгвістики, соціології, біології та інших наук відкрилася можливість здійснювати комплексне міждисциплінарне дослідження невербальної комунікації. А проте цим дослідженням бракує загально-го теоретичного обґрунтування, можливо, через розмаїття наукових напрямків.

Вагомий внесок у теоретичне дослідження невербального спілкування зробив М. Коццоліно, який висунув пропозицію щодо систематизації емпіричних робіт та подальшої рефлексії методологічних підходів, на які спиралися дослідники невербальної комунікації. На думку Коццоліно, мова тіла – це процес, який, залишаючись поза нашою увагою, допомагає підтримувати взаємодію людей без слів. З одного боку, мова тіла є яскравою і впадає у вічі як інтенціональна форма комунікації, а з другого – вона непомітна через незнання тих, хто її використовує і сприймає [1].

Такий погляд на комунікацію вимагає різних підходів до інтерпретації подій і відносин: система потребує розглядати взаємовідносини Я суб'єкта, партнера, з яким ці відносини встановлюються, та об'єкт відносин. Слід зазначити, що об'єкт відносин може бути фізичним, реальним, соціальним та уявним [3; 5; 10]. У цьому контексті ми розглядаємо нашу мову в тісному зв'язку з рухами тіла: ми розмовляємо за допомогою голосових органів, але спілкуємося всім тілом.

Комунікацію вважають соціальним процесом, оскільки між людиною та зовнішнім середовищем існує динамічний і процесуальний взаємозв'язок [1]. Отже, аналіз комунікації спрямовується не тільки на комунікативні акти, а й на взаємодію та відносини між співбесідниками. Суб'єктів процесу комунікації вважають його активними учасниками, оскільки вони конструюють та розрізняють значення сигналів тіла, використовуючи їх у різноманітних просторово-часових і соціальних контекстах. Отож слід аналізувати не тільки комунікативні акти, а й взаємодію і тілесні відносини в єдиному особистісному просторі комунікації.

У нашому дослідженні комунікативні дії розглядалися не як ланцюжок інтенцій і символів, а як система, що будується за законами ієрархії і субординації рухів. Психологічна структура комунікації учасників взаємодії вивчалася в ході групового аналізу поведінки та емоційного реагування в межах тілесного простору, який у цьому кон-

тексті являв собою цілісність людини як суб'єкта невербальної комунікації засобом танцю, де ядром психіки виступає тіло, а тілесність – способом життєдіяльності організму. Рівні інтенцій комунікації в тілесному просторі учасників тренінгової групи було виділено на основі теоретичного аналізу змісту, структури та принципів комунікації [7].

Сутність комунікації суб'єктів у спільному тілесному просторі ми розглядаємо як вироблення рухових схем, які являють собою форму невербальної мови танцю. Тож внутрішній зміст “мови” танцю, побудованої за принципами повторюваності рухів через зміни темпу й ритму, просторового розгортання з ускладненими мотивом та малюнком, досліджуватимемо через механізми конгруентної взаємодії рівнів активності в побудові рухів відповідно до комунікативних інтенцій суб'єкта.

Визначення невербальної комунікації спирається на поділ лінгвістичної системи на вербальну і невербальну. Однак існує думка, що ці складові взаємодоповнюють одна одну, утворюючи цілісний процес. Комунікація відбувається в процесі обміну, де комуніканти перебувають у просторі руху тіл. Ці рухи не випадкові і мають велике значення [1; 4; 8]. Комунікативних актів, які склалися б виключно із жестів або із слів, не існує. Винятком є особливі ситуації, в яких для комунікації використовують кодовану систему жестів або комунікацію на відстані. Така ж властивість притаманна письмовій мові, яка, на перший погляд, не залежить від невербальних компонентів, але складається із системи умовних знаків (розділові знаки, паузи й інтонації), які виконують нелінгвістичну функцію [4; 8].

Важливі теоретичні та наукові дискусії розгортаються навколо концепту інтенціональності, відмінностей між знаком і символом у комунікації, між експресивним і символічним вираженням у поведінці. Знак – це сигнал, який безпосередньо стосується того, що він позначає; в основному він не вимагає активізації інтенціонального процесу. Знак не має виключно комунікативного характеру і може виражати поведінкову чи фізіологічну реакцію або особистісний стиль – наприклад, в одязі або звуковимові. Символ, навпаки, це сигнал, який замінює щось інше. Його використання – це результат соціальної домовленості. Він передбачає інтенціональний акт, на відміну від знака символ спрямований на мету і має власне комунікативний характер [1; 4; 6].

З погляду теорії відмінність між знаком і символом та між експресивною і символічною поведінкою є цілком зрозумілою. У реальності розрізнити їх доволі складно: будь-яка поведінка в присутності іншої людини, незалежно від ступеня інтенціональності, стає комунікацією.

Останні дослідження розкривають інтегроване розуміння біологічного і культурного компонентів поведінки. Ці компоненти переплітаються на різних рівнях в одній людині, що підтверджує суб'єктивну форму інтенції, специфічну для людського виду. У цьому злитті генетичних і культурних кодів на основі комунікативного репертуару людина і середовище постають як єдиний процес [3; 8].

Результати досліджень розвитку невербальної поведінки підтверджують, що мова тіла не є ані повністю вродженою, ані набутою. Вона має різні форми щодо сигналів комунікативного репертуару. У процесі комунікації ми можемо простежити як універсальні форми з вродженим компонентом, так і елементи, які сформувалися в ході культурно-історичного розвитку та соціалізації суб'єкта. Нейрофізіологічна відповідність емоцій лицьовим м'язам демонструє універсальний і вроджений характер невербальної комунікації. Культура, до якої належить людина, визначає умови і події, керує її мімікою та реакціями. Базові емоції – вроджені, вони виявляються від самого народження, тоді як інтенціональні або складні емоції більшою мірою обумовлені навчанням та належністю до певної культури [3; 6].

Результати нейрофізіологічних досліджень підтверджують участь різних центрів мозку в процесі виявлення емоцій, що супроводжують рухи. Прояви емоцій контролюють два центри мозку. Лімбічна система та гіпоталамус управляють спонтанними і базовими емоціями. На цю частину людського мозку більш за все впливає спадковість. Вищі центри кори головного мозку керують проявом інтенціональних емоцій [9].

Виходячи з концепції рівневої побудови рухів М. О. Бернштейна, ми бачимо в комунікативних діях не простий ланцюжок інтенцій і символів, а систему, що спирається на закони ієрархії і субординації побудови рухів. Запропоновані Бернштейном рівні побудови рухів можна розглядати значно ширше – як рівні психічного функціонування і психічного реагування людського організму [1; 3; 7; 9; 10]. Спираючись на рівневу побудову рухів, ми вивчаємо психологічну структуру комунікації в тілесному просторі учасників взаємодії в групі. Одночасно здійснюється груповий психоаналіз емоційного реагування й поведінки членів групової комунікації [7].

Ми дотримуємося думки, що в основі багатьох проблем комунікації особистості лежить порушення сприйняття свого тіла: втрата почуття рівноваги, простору, утримання пози, ваги, а також усвідомлення мети й спрямованості рухів. Виходячи із цієї концепції, конфлікти комунікації, емоційного реагування й поведінки вторинні, тоді як первинними за своїм походженням є тілесні проблеми [3; 7]. Введення поняття “тілесний простір” у контекст групової комунікації

зумовлено аналізом факторів, що визначають гармонізацію душі і тіла людини в особистісному розвитку. Тілесний простір являє собою цілісність людини як суб'єкта комунікації, де тіло є ядром психіки, а тілесність включає спосіб життєдіяльності організму. У ході міжособової взаємодії, де засобом невербальної комунікації є танець, суб'єкт здійснює дії в середовищі (орієнтація, локомоція) і водночас дії із своїм тілом, яке виконує роль комунікатора інтенцій потреб, цілей, мотивів, здібностей тощо.

Сутність комунікації в танці полягає у взаємодії суб'єктів у спільному тілесному просторі. За таких умов відбувається спільне творення власних рухових дій, вироблення рухових шаблонів, схем, стереотипів руху. Таким чином танець стає специфічною невербальною мовою рухів, жестів, міміки, яка має свої закономірності та принципи комунікації. *Перший* принцип – повторюваність. У мові танцю обов'язково ритмічне повторення мотиву і малюнку руху протягом декількох музичних фраз, речень, періодів; *другий* принцип – зміна темпу й ритму повторення мотиву й малюнку танцю; *третій* – розгортання, розвиток руху; *четвертий* принцип – просторове ускладнення мотиву і малюнку танцю [7].

Дотримуючись зазначених принципів побудови танцювальної комунікації, ми дослідили механізми конгруентної взаємодії рівнів активності в побудові рухів у межах тілесного простору особистості та відповідність комунікативних інтенцій, які вкладає суб'єкт у ці рухи.

Коротка характеристика рівнів побудови рухів

Рівень А – рівень цілісного тонічного підстроювання, тонічної регуляції, який забезпечує не тільки тонус нервово-м'язового апарату, а й тонічну активність усього організму. Провідна аферентація рівня (від лат. *afferens* – “що приносить”) – це глибока чутливість і вестибулярне сприймання положення тіла щодо сили ваги. Еферентна відповідь (від лат. *effrens* – “що виносить”) – це вихід на тонічну регуляцію тіла [9].

Комунікація рівня А – це тактильна комунікація на дуже близькій відстані з опорою на глибоку чутливість – спільне прилаштування, тонічне об'єднання двох тіл. Зворотний зв'язок на цьому рівні формується з опорою на глибоку чутливість. Якщо ми не зчитуємо тонічну відповідь з тіла, на яке впливаємо, якщо не відбувається тонічного об'єднання, ми відчуваємо невдоволення, навіть страх (острах неприйняття, відчуження). Проблема комунікації цього рівня виявляється в тому, що не формується тонічне підстроювання двох тіл, які беруть участь у спілкуванні: вони не зчитують інтенції рухів один одного, залишаються роз'єднаними [7; 9].

Рівень В – рівень взаємодійної комунікації, рівень синергій і штампів з провідною аферентацією власного тіла. Це рівень психічного реагування, для якого має значення нюх, дотик, зір і слух. Він керує основними локомоціями, цілісними переміщеннями (тримання голови, повороти тулуба, повзання, ходьба тощо), підпорядковуючи собі тонічну регуляцію рівня А. Усі рухи рівня В добре й легко виконуються із заплученими очима, оскільки вся система аферентації цих рухів прив'язана тільки до власного тіла [9].

Комунікація рівня В – об'єднання в русі, володіння й зчитування тілесних інтенцій, руху в групі, занурення в тілесні відчуття (обійми, штовхання, погладження). Зворотний зв'язок на рівні В виражається в контактних рухах: пригорнутися й відштовхнутися у відповідь (англ. *push* – штовхнути, *pull* – тягти). У роботі з партнером танцюристи “провокують” один одного на виконання відповідних рухів, і це дає можливість “зчитувати” інтенції, які передають стан один одного.

Рівень С – рухи на рівні просторового поля. Аферентний синтез поєднує всі види рецепції нашого тіла: тактильну, пропріорецептивну, вестибулярного апарату, нюху, дотику, зору й слуху. Усі ці модальності сприймаються “тут і зараз”, зливаються з пам'яттю, утворюючи єдиний образ просторового поля. На рівні С вибудовується й усвідомлюється цілісне сприйняття власного тіла як одного з варіантів простору. Виникає свідомість “Я” і “тут”. На цьому рівні вводяться в регуляцію кисть і пальці руки, з'являється вказівний жест, наслідувальні рухи, виразна міміка стає усвідомленою. Симптоматичним для цього рівня побудови є погляд – очі в очі. З'являється активність, заклик до спілкування, яке завжди відбувається в межах єдиного поля спілкування, в єдиному просторі, тут і зараз [7; 9].

Комунікація на рівні С стає можливою не тільки на близькій, а й на віддаленій відстані. Увага в просторовому полі – це не тільки увага двох людей, звернена один до одного, а спільна увага до єдиної мети в просторі: спільна дія. Основний шлях розвитку навичок рівня С – це наслідування й закарбовування. Під час комунікативної взаємодії в парах відпрацьовується здатність утримувати прямий погляд, мету руху в просторі; розвивається взаємодія із простором партнера; вказування очима напряму руху.

Рівень D – комунікація на рівні образів, алгоритмів і схем. Рівень D майже монополює належить людині, звідси ми входимо у сферу інтелектуального розвитку. Дії рівня D вибудовуються в людини через закарбовування і через навчання, тобто формуються прижиттєво, легко автоматизуються, можуть виконуватися майже несвідомо. Сприйняття й рухи рівня D – це погляд на ситуацію неначе збоку: спочатку подумати, потім робити. І в аферентному синтезі, і в еферентній

відповіді рівня D панує схема. На рівні D відбувається добудовування цілісної ситуації до знайомої нам схеми. Ці вроджені схеми ситуацій близькі до архетипів К. Г. Юнга. Плануючи дії рівня D, ми заздалегідь уявляємо собі очікуваний результат, “потрібне майбутнє”, де мета невидима, але передбачувана. Дії виконуються спочатку подумки, на цьому рівні руху долучається воля [9].

3 рівня рухів D визначається домінантна півкуля в рухах, починається етап формування знакової системи рухів. М. О. Бернштейн до символічних актів рівня дій D відносить слово, звук та інші знаки. Ми додали б до цього списку символічні жести, танцювальні рухи, лінії рухів. Комунікативна поведінка на рівні D є повністю соціальною, визначається правилами й нормами тієї групи, у якій перебуває людина: людина інстинктивно прагне підлаштуватися під вимоги групи, бути “як усі”. Рівень D – рівень стереотипізації комунікативних інтенцій: суб’єкт відпрацьовує невербальні способи дій, уважно відстежуючи реакцію навколишніх людей [7; 9].

Рівні E – група інтелекту. Якщо розглядати рівні побудови рухів ширше – як рівні психічного реагування, то до рівнів E можна віднести всю інтелектуальну діяльність людини. На рівні E відбувається відрив від ситуації, яка реально сприймається, – аферентний синтез, і еферентна відповідь можуть формуватися подумки. Ми виходимо на рівень трансцендентальності, коли цілі, дії, мислення можуть бути ніяк не пов’язані з мінливими потребами людини. Тіло може відриватися від реального образу: з’являються абстрактні поняття, метафори, що характеризують рухи тіла

Комунікація на рівні E – символічне усвідомлення себе як істоти мислячої. Таким символом стає поняття Я. Комунікативна інтенція на рівні E здійснюється не тільки за рахунок практичного неусвідомленого закарбовування й повторення дій, а головним чином за рахунок розуміння. Рухи танцю стають тією мовою, що виходить за межі культурного простору людини, стаючи зрозумілою будь-якому глядачеві. Комунікативні інтенції на рівні E стають зрозумілими при повному зануренні в уявну ситуацію. Основний рівень комунікативної поведінки на рівні E – невербальна мова: рухи поєднуються в слова, фрази, розповіді. Комунікативні інтенції на рівні E формуються на основі об’єднання за інтересами: суб’єкти взаємодіють на основі мислимого ідеального змісту, комунікація перетворюється в ідею, в її ідеальному просторі відбувається щире спілкування, підкріплене позитивними емоціями, катарсисом [7].

На рівні E вибудовуються схеми поведінкового впливу на інших людей, з’являються оцінка щодо себе, своїх думок, емоційна оцінка власних рухів. Позитивні емоції на рівні E підкріплюють групову вза-

емодію на невербальному рівні, викликають бажання пізнавати, учитися, удосконалюватися, з'являється інтелектуальне об'єднання, яке супроводжується співпереживанням, співчуттям, розумінням емоційного світу іншої людини. Тут можна заздалегідь спланувати емоційний вплив на глядачів. Над рівнем Е правила й норми суспільства вже не владні, комунікативна поведінка на рівні інтелекту вже практично не залежить від думки й оцінки навколишніх, а визначається думкою, поняттями, поглядами безпосередньо самої особистості. Починаючи з рівня Е, людина може будувати себе сама; вона виходить з-під контролю соціального простору, розширюючи межі тілесності, черпаючи ресурси зі свого тілесного Я.

Висновки. Спираючись на динаміку психічної активності особистості в процесі побудови рухів у тілесному просторі, ми виділили принципи рівнів спілкування: 1) принцип тонічного підлаштування; 2) принцип локомоторної взаємодії в єдиному просторовому полі; 3) принцип наслідування та закарбовування рухів і дій; 4) принцип стереотипізації дій; 5) принцип ритмічної та часової організації просторового поля; 6) принцип символічного усвідомлення особистості як цілісності духовного і тілесного.

Отже, динаміка становлення рівнів спілкування в тренінгу вводить учасників на той рівень особистісного розвитку, коли людина стає самодостатньою у своїй презентативності, в умінні спілкуватися легко й природно, не порушуючи особистісну гармонію.

Завданням подальшого дослідження рівнів спілкування в тілесному просторі особистості є розроблення тренінгових програм для різних категорій людей, які професійно пов'язані з процесом спілкування (педагоги, лікарі, керівники організацій тощо).

Література

1. Коццолино М. Невербальна комунікація: теорії функції и знак / М. Коццолино; пер. с итал. – Х. : Гуманит. центр, 2009. – 248 с.
2. Мусатов С. О. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз. – К.–Рівне : Ліста-М, 2003. – 176 с.
3. Шапиро Ф. Психотерапія емоціональних травм с помощью движения глаз / Френсин Шапиро; пер. с англ. – М. : Класс, 2001. – 496 с.
4. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – 2-е изд., доп. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.
5. Пиз А. Язык тела / Аллан Пиз; пер. с англ. – М. : Ай-Кью, 1992. – 112 с.
6. Бондаренко А. Ф. Социальная психотерапия личности (Психосематический подход) / А. Ф. Бондаренко. – К. : КПИИЯ, 1991. – 345 с.
7. Роговик Л. С. Рівні спілкування в тілесному просторі особистості / Л. С. Роговик // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 9. – С. 365–375.

8. Тхостов А. Психология телесности / А. Тхостов. – М. : Смысл, 2002. – 287 с.
9. Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – 256 с.
10. Лоуэн А. Психология тела / А. Лоуэн ; пер. с англ. – М. : Ин-т общегуманит. исслед., 1997. – 200 с.

© Роговик Л. С.

ДІЯЛЬНІСНІ ОСНОВИ СУБ'ЄКТНОСТІ В МАСОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

О. О. Суська, м. Київ

Ідеться про активність аудиторії масової комунікації, долученість реципієнтів до процесу сприймання медійної продукції. Досліджується як діяльність суб'єктів масових комунікативних процесів, так і власне впливовість масової комунікації.

Ключові слова: суб'єктність, масова комунікація, активність особистості, активність аудиторії.

Речь идет об активности аудитории массовой коммуникации, приобщенность реципиентов к процессу восприятия медиапродукции. Исследуется как деятельность субъектов массовых коммуникативных процессов, так и собственно влияние массовой коммуникации.

Ключевые слова: субъектность, массовая коммуникация, активность личности, активность аудитории.

The paper discusses the activity of audience in the mass communication and the participation of the recipients in the perception of media-production. There was studied as activity of subjects of mass communication as well as the impact of mass communication.

Key words: subjectivity, mass communication, personal activity, activity of attendance.

Проблема. Відомо, що інформування – це процес, у межах якого відбувається задоволення певної потреби: бути поінформованим задля досягнення певної мети (діяльності, життя в цілому тощо). Інтерес, який усвідомлюється суб'єктом діяльності як мета, продиктована певною незадоволеною потребою, становить її рушійну силу і може бути реалізованим за допомогою різноманітних засобів, якими володіє суб'єкт.

Опосередковано пов'язаний з інтересами аудиторії ЗМК і рівень суспільної свідомості. Але самі ЗМК якраз і становлять те саме “дзеркало”, що відображає, опосередковує плін життя, зміст якого стає